narhije, Christopha Schmetterera o Galicijskoj nagodbi iz 1914. u kontekstu „nagodbi" nove generacije u Austro-Ugarskoj, Imre Képessyja o sličnostima i razlikama između Hrvata i Slovaka u svjetlu Hrvatsko-ugarske nagodbe te Jukke Kekkonena o položaju Finske u Ruskom Carstvu od 1809. do 1917. na putanji klatna od teritorija do autonomne države. Uz sve te zanimljive pokušaje usporedbi u europskom kontekstu ostaje činjenica da je Hrvatska u razdoblju dualizma bila dio ugarskoga političkog okvira koji je prema Austro-ugarskoj nagodbi posjedovao pravno nadređene atribute državnosti. Neosporno je da je položaj Hrvatske prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi bio znatno bolji nego npr. položaj Slovaka u Ugarskoj, ali je isto tako neosporno da Trojedna kraljevina nije bila autonomna država u punom smislu te riječi s obzirom da je samo Austro-Ugarska sastavljena od dvije „odieljene i podpuno neodvisne stranke" ili dvije samostalne države koje imaju zajedničkog vladara i zajedničke poslove bila subjekt međunarodnoga prava, iako je i Banska Hrvatska kao dio jedne od tih dviju država posjedovala nedvojbene koncesije i obilježja kraljevinske državnosti.

Zbornik radova *Hrvatsko-ugarska nagodba: institucije i stvarnost* donosi nove spoznaje i kritičke reinterpretacije istraživački otvorenih pitanja kako bi se problemskim propitivanjem umjesto konvencionalnog objedinjavanja nijansirano inoviralo znanje o posljednjih pola stoljeća hrvatske povijesti u zajednici s Ugarskom i Habsburgovcima. Budući da pristupom, analizom i interpretacijama potiče na novo čitanje Hrvatsko-ugarske nagodbe, možemo ga samo pozdraviti te preporučiti akademskoj zajednici i najširem čitateljstvu.

Željko Holjevac

Kriza međuratnog srednjoeuropskog liberalizma

Oskar Mulej, Liberalism after the Habsburg Monarchy, 1918–1935. National Liberal Heirs in the Czech Lands, Austria, and Slovenia. Cham: Palgrave Macmillan, 2024, 370 str.

Usred suvremene krize liberalizma na Zapadu, u nakladi izdavačke kuće Palgrave Macmillan 2024. godine objavljena je knjiga *Liberalism after the Habsburg Monarchy, 1918–1935: National Liberal Heirs in the Czech Lands, Austria, and Slovenia* autora Oskara Muleja, istraživača na Institutu za istočnoeuropsku povijest Sveučilišta u Beču. Knjiga, temeljena na doktorskoj disertaciji obranjenoj 2018. na Central European Universityju u Budimpešti, tematizira akutnu krizu liberalizma na međuratnom srednjoeuropskom prostoru, odnosno u post-habsburškim češkim, austrijskim i slovenskim zemljama. Uvodeći novi pojam „nacionalno-liberalnih nasljednika" (*national liberal heirs*), autor je kroz prizmu stranačke politike obradio pitanja semantike pojmova „liberal" i „liberalizam", međuratne nacionalne politike i socioekonomskih modela državnog uređenja.

Nakon kratkog uvoda, u prvom poglavlju „What Kind of Liberalism is This Book After?" (1–17) objašnjen je pojam liberalizam, kao i nova kategorija nacionalno-liberalnih nasljednika. Kako autor objašnjava, studija u pitanju bavi se liberalizmom kao ideologijom

i kao političkom praksom. Objekt istraživanja je specifičan međuratni post-habsburški tip stranke – nacionalno-liberalni nasljednici. Nacionalno-liberalni nasljednici su stranke ukorijenjene u tradiciji devetnaestostoljetnog nacionalnog liberalizma koje se u međuratnom razdoblju počinju udaljavati od svog liberalnog nasljeđa. To znači da iako ove stranke sadrže elemente predratnog liberalizma poput političkog centrizma, sekularizma, zagovaranja vladavine prava i ograničene vlasti, još uvijek odbacuju, kritiziraju i zamjenjuju etiketu liberalne stranke. Stranke ovog tipa koje autor uspoređuje su: Československá národní demokracie (ČsND), Großdeutsche Volkspartei (GdVP) i Jugoslavenska demokratska stranka (JDS), Samostalna demokratska stranka i Jugoslavenska nacionalna stranka (JNS), odnosno stranke u kojima je djelovala glavnina slovenskih naprednjaka.

U drugom poglavlju „From National Liberals Toward Their Heirs" (17–41) autor opisuje razvoj liberalnih i nacionalnih stranaka do Prvog svjetskog rata, osvrćući se prvenstveno na ideologiju nacionalnog liberalizma – ideologiju druge polovice 19. stoljeća s ciljem emancipacije pojedinca, ali i, što je ponekad važnije, nacije. Ipak, krajem stoljeća liberalizam je doživio nekoliko snažnih udaraca uključujući pad bečke burze 1873, pojavu radikalne demokratske opozicije unutar liberalnog pokreta i neuspješnu prilagodbu masovnoj politici koji su značili da već oko 1900. etiketa „liberal" postaje politički nepoželjna. Treće poglavlje „Semantics of Liberalism" (41–95) donosi pregled značenja liberalizma u međuratnom češkom, austrijskom i slovenskom kontekstu. Glavni politički akteri u navedenim zemljama asocirali su liberalizam s elitizmom i prošlošću te imali otvoreno neprijateljski ili u najboljem slučaju ambivalentan odnos prema liberalnoj politici. Pojam liberalizam povezivao se s ekonomskim, „manchesterskim", liberalizmom i označavao nedovoljno socijalne ekonomske politike koje su dovele do financijske krize krajem 19. stoljeća. Liberalizam je također označavao i antiklerikalizam, pogotovo u zemljama sa snažnim katoličkim političkim taborima poput Austrije i Slovenije. Kao zamjena za politički toksičnu liberalnu oznaku u Sloveniji i Češkoj se koristi pojam naprednjaštvo, dok stranke (njemačkog) nacionalnog tabora u Austriji koriste pojam *freiheitlich* (slobodarstvo).

U četvrtom poglavlju „National-Liberal Heirs as Region-Specific Type of Political Party" (95–165) objašnjeno je funkcioniranje stranaka nacionalno-liberalnih nasljednika. Promatrajući predratno liberalno nasljeđe, autor razlikuje tri tipa stranke: malobrojne otvoreno liberalne stranke, funkcionalne nacionalno-liberalne nasljednike i nacionalno-liberalne nasljednike. Funkcionalni nacionalno-liberalni nasljednici, tema vrijedna dodatnog istraživanja, uključuju stranke koje su nakon Velikog rata privukle glavninu liberalnog glasačkog tijela, iako se one same nisu temeljile na ranijoj liberalnoj tradiciji. S druge strane, stranke potonje kategorije nastaju u prvim godinama nakon rata spajanjem brojnih manjih ideološki sličnih, ali nipošto istih, stranaka. Zbog toga je jedna od njihovih glavnih karakteristika heterogenost i tolerancija unutarstranačkog pluralizma. Osim toga stranke u pitanju podudaraju se i s obzirom na njihovo glasačko tijelo koje čini uglavnom obrazovana, urbana srednja klasa. Ideološki profil antimarksizma i antiklerikalizma značio je da su se ove stranke postavile ugrubo oko političkog centra, što im ipak nije donijelo hvalevrijedne izborne rezultate. U petom poglavlju „'National Liberals' Devoid of Liberalism?" (165–245) autor opisuje najsnažniji zajednički ideološki aspekt nacionalno-liberalnih nasljednika – čvrstu nacionalnu orijentaciju. Sve tri stranke su naciju definirale kao objektivnu, nepromjenjivu zajednicu što im je omogućilo da odrede tko pripada, a tko ne pripada državnoj naciji. Iako je nacionalna ideologija sve tri stranke poprilično slična, GdVP se ipak razlikuje od druge dvije zbog inzistiranja na rasnoj utemeljenosti nacije i

zbog zagovaranja disimilacije manjina, poglavito austrijskih Židova. Također, iako sve tri stranke zagovaraju ideologije nacionalne integracije u slučaju slovenskih naprednjaka i ČsND-a to znači da grade državnu naciju, dok u slučaju GdVP-a to znači da sprječavaju izgradnju austrijske državne nacije.

Šesto poglavlje „Limited Government vs. New Order" (245–333) donosi pregled stranačkih programa po pitanju socioekonomskih modela državnog uređenja. Središnji pojam socioekonomskih modela nacionalno-liberalnih stranaka bio je „nacionalna solidarnost", što podrazumijeva sistem u kojem su klasni i individualni interesi podređeni interesima nacije. Stranke su tijekom 1920-ih godina zagovarale tekovine devetnaestostoljetnog liberalizma poput tržišne ekonomije i privatnog vlasništva u kombinaciji s elementima britanskog „novog liberalizma" i francuskog solidarizma. Izbijanje Velike depresije krajem desetljeća isprva nije izazvalo promjenu ekonomskih politika nacionalno-liberalnih nasljednika, no do sredine 1930-ih godina ekonomsko je planiranje prestalo biti tabu-tema srednjoeuropske politike. Stranke su tada počele tražiti „treći put" između nadmašenog liberalizma i revolucionarnog socijalizma što ih je nerijetko dovelo do korporativizma. Krajem poglavlja autor razmatra do koje su mjere navedene stranke bile odane liberalnoj demokraciji analizirajući njihovu suradnju s radikalnim nacionalističkim pokretima poput ORJUNA-e, kao i njihove stavove prema autoritarnim i totalitarnim režimima. Dok su, prema autorovim zaključcima, ČsND i slovenski naprednjaci ostali vjerni idealima demokratičnosti, za GdVP je održavanje demokracije bio tek sekundarni cilj iza glavnog cilja ostvarivanja Anschlussa. Kratko sedmo poglavlje „A Glimpse Beyond Party Politics" (333–359) tematizira rijetke otvoreno liberalne dijelove društva i pojavu socijal-liberalizma u Srednjoj Europi. Izvan stranačke politike, biti otvoreno liberalan ostala je uobičajena pojava među intelektualnom i ekonomskom elitom, u brojnim urbanim središtima, ponajprije Beču, u nestranačkoj politici te na međunarodnoj sceni gdje su brojni liberalni diplomati i aktivisti ostvarili zapažene karijere. Također, određeni intelektualci priklonjeni lijevim krilima analiziranih stranaka tijekom međuratnog razdoblja počinju, najglasnije u češkom kontekstu, zagovarati reformu devetnaestostoljetnog liberalizma prema socijal-liberalizmu.

Nažalost, i to je jedina veća mana koju možemo istaknuti, knjiga nema zaključno poglavlje u kojem bi pronalasci istraživanja bili objedinjeni i analizirani. Unatoč tome, *Liberalism After the Habsburg Monarchy* se uspješno nadovezuje na brojne studije o srednjoeuropskom liberalizmu tijekom „dugog 19. stoljeća" i ispunjava dosadašnju prazninu o liberalizmu nakon Prvog svjetskog rata. Nadalje, širok raspon obrađenih tema – od suživota liberalizma i nacionalizma preko semantike političkih pojmova do prilagodbe stranačke politike uvjetima 1930-ih godina – knjigu čine jednako vrijednom za transnacionalnu, političku pa i intelektualnu povijest međuratne stranačke politike. Zaključno, autorovo uvođenje novih kategorija poput nacionalno-liberalnih nasljednika i funkcionalnih nacionalno-liberalnih nasljednika može poslužiti kao poticaj za daljnja istraživanja te primjenu navedenih kategorija na ostale post-habsburške slučajeve, uključujući i hrvatske zemlje.

Matija Pudić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

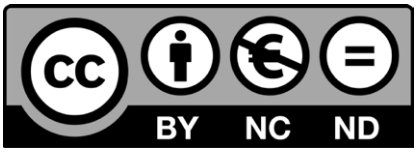
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.